

DILEME AKTIVISTA NACIJA KOUDILE IZ KRANJECOVA ROMANA "ZEMLJA SE Z NAMI PREMIIKA"^o

ANTE MURN
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 886.3.09:929 Kranjec
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno
: 1991-01-14
Received

Kranjecova trilogija *Povest o oblasti* ("Priča o vlasti") trebala je prikazati socijalizaciju sela u poratnom razdoblju i, dakako, sve one probleme koji su bili vezani uz to. S prvim romanom *Pisarna* ("Pisarnica") autor nije uspio; drugi *Pod zvezdo* ("Pod zvijezdom") znatno se više približio realnom životu, pa je i središnji lik Naci Koudila, sekretar i aktivist ne samo nosilac socijalizacije, nego i pokretač/usmjerivač cjelokupnog društveno-političkog života svoga sela. Svoje zadatke rješava kao vojnik Partije uvjeren da tako mora biti. Poslije par godina pokaže se da eksperiment sa zadrugama nije uspio.

Zemlja se z nami premika ("Zemlja se s nama pokreće") najizazovnije je po autorovoj hrabrosti da svoga junaka dovede u delikatnu situaciju: vraćen iz politike na selo postaje bogati seljak, dakle ono protiv čega se je bivši sekretar borio! U novoj situaciji Koudila pokušava razmišljati kao seljak. Sada vidi da je odnos vlasti prema seljaku bio pogrešan, te da ovaj socijalizam nije riješio neka osnovna pitanja (siromaštva, sezonskih radnika, uvjeta života). Ideologija i seljak nisu se mogli razumjeti. Koudila gubi ravnotežu: dotukao ga je život koji ne trpi eksperimente i paragrafe. Njegov preobražaj u seljaka i povratak zemlji, jedinom čvrstom fundamentu, neće ga u potpunosti usrećiti, niti će razriješiti sumnje koje ga razdiru.

Godine 1950. Miško Kranjec je objavio *Pisarnu* (s podnaslovom *Kronika oblasti, ki je od boga* - "Kronika vlasti što je od Boga"), prvo djelo trilogije *Povest o oblasti* ("Priča o vlasti"), u kojoj govori o svojim Prekomurcima od razdoblja prije prvog svjetskog rata do ulaska Crvene armije u Ravno. Oblik kronike dopustio mu je da svojim ljudima - onima koje je opisao u predratnim djelima - "s pomoću književnosti pomogne promijeniti, preodgojiti i sa slikom njegovog dosadašnjeg i vizijom budućeg života pokazati put u socijalizam,

^o U prošlogodišnjem svesku 30(20) *Radova* u prilogu Ante Murna potkrao se veći broj tiskarskih pogrešaka pa ga u ovom svesku ponovno objavljujemo.

kako ga je zamislio kao pisac i kao politički radnik."¹ Kranjec je, to je i tada bilo očito, pokušao pronaći pravi izraz tom životu,² ali nije uspio uspostaviti neposredan dodir sa stvarnošću,³ izgubio se, možda i pod zahtjevima da se proza "uključuje u tadašnju društveno-političku akciju".⁴

Nesporazum s kritikom primorao je pisca da u drugom romanu *Pod zvezdo* (1951) objavi "Nekaj besed za uvod" ("Nekoliko riječi za uvod") u vezi s *Pisarnom*. Svjestan da "ništa gorega i nedopadljivijega ne može biti kao uvod što ga pišeš u svojoj knjizi", Kranjec isuče da mu je namjera bila jasna: "(...) prikazati naše selo sa svih strana, u obliku nekakve sociološke studije: povijest tog sela, njegov razvoj, napredak, sve borbe, svu sociološku bitnost i ne zadnje značaj našeg čovjeka."⁵

U toj obrani Kranjec je najprije rekao da "oba romana nose pečat doba u kojem su nastala"⁶, mnogo kasnije saopćava da u doba pisanja romana nije "imao pojma o socrealizmu"⁷! A ipak se valja složiti s tvrdnjom da su nastali pod utjecajem socijalističkog realizma⁸ ili da oponašaju stil sovjetskih socrealista, premda se istodobno udaljuju od načela partijnosti literature, kako je to u novije vrijeme objasnio Miha Kovač.⁹

Nosilac tereta socijalizacije u selu Ravno je Naci Koudila, koji - pri svršetku romana *Pisarna* - dolazi kući s trupama Crvene armije i tu bude ustoličen za sekretara. U romanu *Pod zvezdo* on postaje izvršni organ vlasti, to jest preko njega vlast korespondira sa seljacima, nameće im svoje ideje, traži apsolutno pokoravanje i izvršavanje svih obveza. A Ravenci su zamišljali novu državu "bez poreza, bez posebnih dužnosti, tako da mogu živjeti po miloj volji, da nitko ne bi zabadao nos u njihove stvari."¹⁰ Razočaranja su bila podjednaka i kod sirotinje i

¹ Helga Glušič, "Generacije pripovednikov, ki so svoj ustvarjalni koncept oblikovale ob literarnih smereh med obema vojnama", u: *Slovenska književnost 1945-1965*, Prva knjiga, Ljubljana, 1967, str. 243.

² Miško Kranjec, "Misli o naši književnosti ob veliki obletnici", *Ljudska pravica*, 25. XI. 1948, št. 283, str. 4.

³ Janko Kos, "Miško Kranjec: Pisarna", *Mladinska revija*, 1949-50, str. 281.

⁴ Mira Mihelič, "U traženju moralnih vrednosti", *Politika*, 30. IV, 1. i 2. V. 1967, 19242, str. 18.

⁵ Miško Kranjec, *Pod zvezdo*. Roman o ljudski oblasti v Ravnem, Ljubljana, 1951, str. 5.

⁶ Miško Kranjec, "Pogovor o naši stvarnosti", *Knjiga*, 3/1955, str. 32.

⁷ Branko Hofman, *Pogovor s slovenskimi pisatelji*, Ljubljana, 1978, str. 185.

⁸ Helga Glušič, "O slovenski povojni prozi", *Jezik in slovstvo*, 8/1962-63, št. 1-2, str. 12.

⁹ Miha Kovač, "Socrealizem. Socrealizem v slovenski literaturi med leti 1945-1952", *Mladina*, 23. V. 1985, št. 19, str. 28.

¹⁰ Miško Kranjec, *Pod zvezdo*, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1972, str. 19-20.

kod bogatijih, a svemu tome je kumovala administracija, jer "direktive koje su se slale iz političkih ureda bile su tako bedaste i smušene - čitajte novine tog doba - da ih nitko tko je mislio normalnim čovječjim mozgom nije mogao prihvatiti a kamoli se po njima ravnati."¹¹ Pisac ističe nesklad između govora pojedinih rukovodilaca o poratnim problemima sela i njihova rješavanja, te o tumačenjima ili izvršavanjima toga u interpretacijama vlasti s Kotara. Na tom zadatku Koudila se lomi i nateže sa seljacima, premda mu ni samom nije jasan put u socijalizam. No, uza sve probleme on smatra da je posao aktivista iznad svega i da se zadaci pošto-poto moraju rješavati.

U Kranjecovu traganju za novim čovjekom ispriječila se nova stvarnost i piščev odnos prema njoj, svjesnost da sada "dolazi onaj čovjek koga sam ja jednom tražio a nisam ga našao, koga sam pokušao stvoriti a nisam ga stvorio (...) morao bih pisati o tom čovjeku koji dolazi. To je onaj čovjek koga sam jednom tražio po cijelom Prekomurju a nisam ga našao osim blijedih sjena. Sada je tu, već vodi zadruga, otvara zadružne domove i staje, bori se, radi (...) pun je vedrine i vjere u se i u čovječanstvo. Dolazi! Vidio sam ga! I ako sam se nečemu tih dana radovao, radovao sam se tom dolazećem čovjeku. Dugih dvadeset godina i više tražim ga i čekam."¹² Ova nesuglasja između prošlosti i sadašnjosti tjerala su ga da u sebi traži novu vjeru u stvaralačku snagu, inspiraciju da bi tog čovjeka znao oživjeti. Je li ga Kranjec htio prikazati kao neki slovenski uzor toliko razvikanom novom čovjeku (o kojem se u slovenskoj periodici pisalo i s tim u vezi dijelili "savjeti", "preporuke" i sl.) ili se u tome izgubio - nema dileme. Naime, između dvaju nagadanja: je li Koudila pozvan ili određen "da stupi na put novog svijeta",¹³ ili da - kako to misli njegov otac Miha - "počinje nešto što će jednom biti običaj"¹⁴ događa se paradoks: koliko je bio jak u Ravnome, toliko je jadan i slomljen u osobnom životu!

Negdje pri kraju romana svemoćnog sekretara Kotar šalje na politički tečaj! Dakle, u Ravnom treba pronaći umjereniji put socijalizacije! Taj će zadatak dobiti Kološa, predstavnik nove generacije koja je već odbacila tradicije scoskog života, želi na prigu da nešto vidi i nauči (pisarnica ga ne zanima), da postane traktorist i radi u zadruzi! Zato za Čarnijeve "nije ni seljak ni gospodin, nego probisvjct"¹⁵, a otac vjeruje da "tko je pomirisao ovu novu Jugoslaviju, više nije za pravog seljaka."¹⁶

¹¹ Bojan Š t i h, "Iz nemoći u katastrofo", *Obdobja 7* (Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi), Ljubljana, 1987, str. 140.

¹² Miško K r a n j e c, "Zemlja in človek (Reportaža)", *Novi svet*, 1950, str. 149-150.

¹³ Miško K r a n j e c, *Pod zvezdo*, Ljubljana, 1972, str. 306.

¹⁴ Miško K r a n j e c, *op. cit.*, str. 229.

¹⁵ Miško K r a n j e c, *op. cit.*, str. 399.

¹⁶ Miško K r a n j e c, *op. cit.*, str. 450.

Spomenute kritike i opća kretanja u društvu koja su se odrazila u književnosti izmijenit će Kranjecov odnos prema stvarnosti te ga usmjeriti na onaj put za koji se svojedobno zalagao Krakar, naime, da se valja zagledati u svijet čovjekove "unutrašnjosti, onog nedokučivog aparata harmonija i disharmonija koji okružuje mrtvi svijet oko čovjeka i na svoj ga način zrači."¹⁷

*

Roman *Zemlja se z nami premika* ("Zemlja se s nama pokreće", 1956), zadnji roman spomenute trilogije, iznenađuje svojom otvorenošću i hrabrošću: sudbina bivšeg sekretara koji se vraća na selo - u gradu je postao suvišan i nepotreban - te postaje kulak, premda je cijeli politički život podredio upravo borbi protiv svojine, najvećeg neprijatelja komunizma! Vratiti se na selo odakle svi bježe!

I tako bačen ponovno u sredinu u kojoj je odrastao, čini se, da je osuđen na preispitivanje sama sebe, na najtežu kaznu: svaki se dan sukobljavati s činjenicom kako je s a d a sve d r u k č i j e. Naime, ono što je trebalo provesti u djelo (zadruga, kolektivizacija, socijalizam) ili je propalo ili se nije moglo izvesti tako brzo i djelotvorno. Koudila mora sve prošlo provjeriti da bi o t k r i o i s t i n u koju u doba svoga političkog rada u Ravnome nije vidio (jedino on), zato što je razmišljao kao sekretar! Tako u ovom romanu "vidimo" ono što je Koudila radio u prvim poratnim godinama, samo što je ta projekcija nova, kritička i objektivna. Iz spoznaja da se tih godina na čovjeka skoro zaboravilo i da mu se uglavnom samo naređivalo, bivši sekretar suočava se s još jednom gorkom istinom: "Doba je bilo k r u t o, a mi smo bili j o š k r u ć i nego doba: mrvili smo druge, život je pak mrvio nas kao mlinski kamen zmo."¹⁸ (istakao A.M.)

Sudar ideologije i vezanosti za zemlju¹⁹ otkriva raznovrsne neriješene probleme socijalizacije: "seljak nije protiv socijalizma, za nj se i ne oduševljava, jer mu je to stvar bez određena sadržaja",²⁰ pogotovo kad o tome svakodnevno sluša od aktivista koji sve znaju i u sve su upućeni, koji samo traže/uzimaju, a od onih predratnih obećanja - ništa! Seljaka ne zanima previše socijalizam; on i i z a z e m l j u i i m a n j e; on se ne može uspoređivati/izjednačavati s radnikom jer seljak živi sa zemljom. A s druge strane "seljakova država je njegov posjed, i on je sam sebi najviša, jedina vlast", mora misliti na sebe budući da "država misli na

¹⁷ Lojze K r a k a r, "Ljubim človeka", *Mladinska revija*, 1948/49, št. 5, str. 197.

¹⁸ Miško K r a n j e c, *Zemlja se z nami premika*, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1972, str. 72.

¹⁹ Ada Š k e r l, "Miško Kranjec: Zemlja se z nami premika", *Večer*, 23. VI. 1956, št. 146, str. 5.

²⁰ Miško K r a n j e c, *Zemlja se z nami premika*, str. 39.

seljaka samo onda kada ga treba.”²¹ Analogno tome, kako na jednom mjestu zaključuje seljak Štefančič, čovjek sa sela nema što raditi u administraciji, iako “se cijela sela preseljavaju u urede.”²²

Tragedija Naci Koudile upravo je u tome što - dok je bio sekretar - n i j e v i d i o p r a v i ž i v o t, pa sada mora proći vlastito čistište da bi se oslobodio zabludâ i administrativnog (uredskog) socijalizma, te uklopio u normalan život. Da bi to postigao Koudila-seljak mora se obračunati s Koudilom - sekretarom, s jednim načinom razmišljanja koje nije uvažavalo ni logiku, ni prošlost, ni čovjeka. Politika je, naime, bila iznad čovjeka, vodila ga, a onaj koji se držao svih proklamiranih načela bio je velik, čvrst, postojan i podoban.

Zbog toga u Koudile ta raspolovljenost, to unutrašnje razdiranje, nervozno traženje, razočaranje, pad. Opravdanje može biti “da smo štošta naopako shvaćali, a štošta uopće nismo razumijevali”²³, no uskoro će se pokazati slabe strane takva “dirigirana” rada. “Sistem ne smije biti važniji od čovjeka. A ja sam mislio da je Partija nešto zbog čega treba žrtvovati i čovjeka”²⁴, tako sada razmišlja s e l j a k Koudila!

Tako dolazimo do onoga što je istaknuo Kovič, naime, da se roman raspada na dvije polovice, na “ljudsku” i “političku”²⁵, to jest da se u romanu *Zemlja se z nami premika* kut gledanja na suvremena zbivanja kritički znatno obogaćuje, budući da to proživljava jedan od bivših aktivista u momentu kada je raskrstio s politikom i razočarao se. Ovu tvrdnju osobito plastično uočavamo kada Naci Koudila u Rajevoj štali shvaća što znači ta famozna riječ o t k u p: “A on je vidio samo s e l j a č k i o t p o r o kojem je mislio da je kod ljudi zato što bi oni to mogli u slobodnoj prodaji mnogo skuplje prodati. A tu, u štali, uz kravu koja se teli, kako to kažu u Ravnom, pojam obvezatni otkup imao je u sebi nešto ružno, teško. Na Kotaru otkup je značio g o l c b r o j k e, plan, njegovo izvršenje, opskrbu gradova i industrijskih mjesta. Ništa više. U Rajevoj štali, kako je sada vidio, a tako je bilo i svuda, otkup je značio više nego o b i č n o p o s e z a n j e s e l j a k u u d ž e p.”²⁶ (sve istakao A.M.)

Ovakva Koudilova metamorfoza shvaćanja seljačke svakodnevice rezultat je njegova sazrijevanja i promjene ozračja u kojemu se našao, baš kao što je prisutna nesigurnost u sama sebe i u okolinu u koju se vratio. Rastrgan već spomenutim dilemama ne može se osloboditi pomisli da je kao i drugi aktivisti sudjelovao u socijalizaciji, da je sve ovo u neku ruku odraz onoga što je prije radio.

²¹ Miško K r a n j e c, *op. cit.*, str. 411.

²² Miško K r a n j e c, *op. cit.*, str. 40.

²³ Miško K r a n j e c, *op. cit.*, str. 113.

²⁴ Miško K r a n j e c, *op. cit.*, str. 72.

²⁵ Kajetan K o v i č, “Novi roman Miška Kranjca”, *Ljubljanski dnevnik*, 12. VI. 1956, št. 137, str. 4.

²⁶ Miško K r a n j e c, *op. cit.*, str. 98-99.

No, Kranjecov aktivista Koudila nije Osat koji upotrebljava staljinističke metode, te izaziva gnjev seljaka i vlasti (Juš Kozak, *Gašper Osat*, 1949); nije ni Kričman koji harači po selima, nemilosrdno i sadistički utjeruje poreze, širi strah među ljudima i izravno blati vlast (Ignac Koprivec, *Hiša pod vrhom*, 1957); nije ni Ploj ili Gril, bahati i amoralni tipovi koji provode teror, ponižuju čovjeka i provode svoj socijalizam (Ignac Koprivec, *Pot ne pelje v dolino*, 1965); nije ni Anzelje i drugi aktivisti, ti izopćenici iz društva, nesposobni za ljudski dijalog, čudovišta i sadisti kojima su represalije jedina svrha (Pavle Zidar, *Sveti Pavel*, 1965) - on je možda najbliži Hacetovim aktivistima, bivšim partizanima i poštenim ljudima koji ne prkose seljacima ali rade protiv njih, zato što slijepo izvršavaju naredbe s Kotara, iako neki znadu da su krive (Matevž Hace, *Korenine se trgajo*, 1967).

Koudilina posebnost ovdje i u ovim situacijama je iznimna: kada je prošao sav aktivistički put još jednom - razmislio, uočio, analizirao ono što ranije nije znao - uvidio je da se seljaka nije moglo uništiti, kao što se nije mogla odbaciti tradicija u ime nečega što je trebalo biti a nije se znalo kako bi trebalo izgledati. Bivši političar i njegova generacija drukčije su zamišljali socijalizam, pa otuda veće razočaranje u nj: mnoga pitanja nisu riješena, "ljudi danas žive jedva nešto bolje nego što su živjeli nekoć, poneki ni onako."²⁷ Naime, za socijalizam je - kako se sada razmišlja - potreban novac, kruh, svijest i strojevi, a ne samo politika. Sve se pobrkalo, Koudila ne može više uhvatiti ravnotežu: osobni se život iskomplicirao a društveni promijenio; i u jednom i u drugom slučaju se zapetljao, jednostavno - dotukao ga je život, budući "da je upravo život bio ono što ne možete staviti u paragrafe, odredbe, zaključke."²⁸

Gorčina spoznaje da su neke stvari ostale neizmijenjene samo dokazuje nedjelotvornost zamišljenog puta socijalizacije sela. Lebar, siromašni seljak sa četiri jutra zemlje i osmero djece koja moraju u svijet za kruhom, reći će zajedljivo: "Ja četiri jutra, djeca cijelu Sloveniju."²⁹ Ovaj raskorak "tradicije" i suvremenosti izražen tako jednostavno sarkastično i realno kolikogod je stvarno nerješiv toliko je optimističan: bit će ih svuda i sve će biti njihovo (kao da nastavljaju put Metine djece iz *Samorastnika*). Stari Lebar vidi i drugu stranu medalje: Baričina sudbina još je uvijek slična njihovim precima, to jest služenje na selu, potom u gradu kako bi se zaradila krpica odjeće, kući poslao "poklon" ljubavi te eventualno sklopio brak.

Seoski politički život poslije Koudilina odlaska jedva da je postojao. Vlast se udaljila od seljaka, socijalizam isto tako (ne vjeruju da im može pomoći, zato što su uvjereni da to nije za njih), a mladi uviđaju da nestaje oduševljenja, da

²⁷ Miško K r a n j e c, *op. cit.*, str. 382.

²⁸ Miško K r a n j e c, *op. cit.*, str. 419.

²⁹ Miško K r a n j e c, *op. cit.*, str. 398.

je "uzmaknulo pred svakidašnjom stvarnošću"³⁰, da se izgubila vjera u život, da se sve ruši i polako materijalizira. Srednja pak generacija (Smodiševa), premda je prošla kroz mnoge nevolje i probleme, uvjereni su da čovjek u n e š t o mora vjerovati.

Kad su seljaci osjetili da im vlast ne ide na ruku, odnosno, kad će i Koudila "vidjeti život s naše strane"³¹, kako mu je to spočitao Raj - tada mu se otkrilo da nema kruha od politike, da treba zaboraviti sve iz prošlosti te odbaciti suluda gledanja na selo kao "sjedište reakcije" ili seljaka koji je "u biti kapitalističko usmjereni individualista, ne može se prilagoditi socijalizmu".³² Aktivizam i život su ga otrovali, traume i krize dotukle, pa ga jedino rad na zemlji može izliječiti. Sada tek shvaća da je "zemlja jedini č v r s t i f u n d a m e n t - s njom se svi pokrećemo i ona se vječno pokreće s nama; neodvojivi smo - mi od nje, ona od nas."³³

Dakle, prošavši kroz buran politički život, kroz sva "iskušenja socijalizma, krize svijesti, podvajanja u čovjeku"³⁴ kao i otuđenje od ljudi - Koudilin "preobražaj u radnog aktivista"³⁵ zapravo je vraćanje početku: zemlji, životu, sreći. Uz spoznaju da je "zemlja jača od Partije"³⁶ Koudila, istina, neće biti sasvim siguran je li kao sadašnji bogataš okrenuo leđa komunizmu, je li se izdvojio iz seljačke sredine i, konačno, hoće li moći seljački živjeti i misliti. No, kako je svjestan da novo dolazi, kako je već dionik toga, normalno je da vjeruje u pobjedu čovjeka, scoskog čovjeka, koji "želi živjeti po svome, održati se, čvrsnuti, savladati i izdržati do kraja sa sitnim radostima i nadom, pod bremenom koje se na njega svalilo."³⁷

³⁰ Miško K r a n j e c, *op. cit.*, str. 220.

³¹ Miško K r a n j e c, *op. cit.*, str. 73.

³² Jože P a h o r, "Diskusija na I. konferenciji mladih pisaca i pisaca početnika Slovenije", *Mladinska revija* (Konferenčna številka), 1948/49, str. 75.

³³ Miško k r a n j e c, *op. cit.*, str. 231.

³⁴ Risto T r i f k o v i ć, "Koudilin put ili iskušenja socijalizma", *Izraz*, 3/1959, knj. V, br. 6, str. 653.

³⁵ Emil Š t a m p a r, "Suвременi hrvatski roman", *Slavistična revija*, 9/1956, št. 1-4, str. 86.

³⁶ Miško K r a n j e c, *op. cit.*, str. 237.

³⁷ Breda B e r n e t i ć, "Što se dogodilo s dobrim čovjekom (prekomurskim)?", *Oklo*, 2-16. XI. 1978, br. 173, str. 1.

*Ante Murn: THE DILEMAS OF THE ACTIVIST NACI KOUDILA IN
KLANJEC'S NOVEL THE EARTH MOVES WITH US*

S u m m a r y

Kranjec's trilogy *Povest o oblasti* (The story of power) was intended to show the socialization of the village during the post-War period and the problems accompanying this process. The author's first novel *Pisarna* (The Office) was not a success, his second novel *Pod zvezdo* (Beneath the Star) gave a considerably more authentic depiction of real life, so that the main character, Naci Koudila, the party secretary and activist, is not only the agent of socialization but the person who sets going and directs the whole social-political life of his village. He finds solutions to problems as a soldier of the Party convinced that this is how it should be. After a few years it becomes clear that the experiment with cooperatives has failed.

Zemlja se z nami premika (The Earth Moves With Us) is the most challenging novel because of the author's courage to place his hero in a delicate situation: having been thrown out of politics, he becomes a rich landlord, the people against whom the former secretary had fought! Amidst new circumstances Koudila tries to think as a farmer. He now realizes that the state's dealings with farmers were wrong and that socialism had failed to solve certain basic questions (poverty, seasonal labour, the conditions of life). Ideology and the farmer could not reach an understanding. Koudila loses his balance: he has been defeated by life that cannot suffer experiments and paragraphs. His transformation into a farmer and his return to the soil, the only firm foundation, will not yield full happiness nor will it disburden him of the doubts tearing him asunder.